

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА УЧАСТЬ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ У РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Олександр Дзюблюк, завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету, доктор економічних наук, професор

Основною характерною рисою економічного розвитку в сучасних умовах є посилення впливу глобалізаційних процесів на усі сфери життя суспільства. Початок ХХІ ст. ознаменувався формуванням єдиного глобального світового господарства. При цьому глобалізація, що передбачає переростання інтеграції національних економік у формування єдиного загальносвітового ринку товарів, послуг, капіталів і робочої сили, призводить до того, що значення національних кордонів різко зменшується, а колишні зовнішні фактори економічного розвитку починають активно впливати не лише на транснаціональний бізнес, але й на національні господарства.

Банківська система будь-якої країни першою зазнає впливу вказаних процесів, а з урахуванням масштабів тієї ролі, яку вона відіграє у всьому розвитку національної економіки, можна без перебільшення стверджувати, що банківська система виступає ключовою передавальною ланкою впливу глобалізаційних процесів на національне господарство. Відтак оцінка основних напрямів впливу глобалізації на національну банківську систему країни і визначення шляхів оптимізації цього впливу шляхом розробки відповідних регулятивних заходів є одним із головних завдань зниження рівня ризиків, що несуть у собі глобалізаційні процеси для національної економіки.

Сукупність факторів впливу глобалізації на розвиток вітчизняної банківської системи визначає глибинні трансформації у її функціонуванні на національному рівні. Серед таких факторів можна відзначити: дерегулювання і лібералізація міжнародного руху капіталу; розвиток новітніх технологій, що дають змогу проводити операції одночасно на різних фінансових ринках; підвищена транскордонна мобільність капіталів; розмивання меж між різними сегментами фінансового ринку, зокрема, між ринками, де здійснюються операції з короткостроковими цінними паперами, і ринками довгострокових позичкових капіталів; посилення розриву між темпами зростання виробництва товарів і послуг реальної економіки та темпами зростання обсягів фінансових операцій; поступове стирання меж між різними фінансовими функціями кредитних установ. Це, власне, є тими чинниками, котрі мають нині вирішальний вплив на організацію кредитних відносин у суспільстві та функціонування національного грошового ринку.

Дія цих чинників означає, що на додачу до своїх традиційних функцій фінансових посередників банки все частіше беруть на себе функції операторів на фондових і валютних ринках як у власних інтересах, так і за дорученням клієнтів. У результаті основна функція банків — кредитування, супроводжуване створенням робочих місць і реальних активів, значною мірою витісняється фінансовими операціями спекулятивного характеру. Швидке переміщення величезних мас капіталу може мати деструктивні наслідки для економіки у результаті втечі іноземних і національних капіталів у гонитві за кращими умовами використання. Підтвердженням цього слугують фінансові кризи останніх років, нестабільність на найкрупніших фондових біржах, уповільнення темпів зростання й перманентна загроза економічного спаду в США, країнах ЄС та Японії, що свідчить про нестабільність економічних систем в епоху глобалізації. Вільне переміщення капіталів при цьому лише посилює розрив за ключовими макроекономічними показниками між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, унаслідок нерівномірного розподілу ресурсів. Крім того, можна спостерігати тенденцію і до посилення диференціації доходів між різними групами населення усередині багатьох національних господарств. Посилюється нерівномірність розвитку окремих країн і регіонів у зв'язку зі значними відмінностями між ними щодо часу проходження різних стадій економічного розвитку.

В умовах глобалізації провідні розвинуті країни корегують власну економічну політику таким чином, щоб створити оптимальні умови для інноваційного розвитку своєї економіки, спрямованого передусім на підвищення її науково-технічного потенціалу. Це засвідчує перехід цих країн до постіндустріальної, так званої “інформаційної” стадії розвитку, посилюючи їх технологічний відрив від решти світу. За таких обставин потрібно чітко розуміти, що глобалізаційні процеси, які відображають зміни умов функціонування реального сектору господарства, формують цілий комплекс причин, що визначають суттєві зрушення і в банківському секторі економіки. До таких причин, зокрема, належать:

- активний розвиток ТНК та їхніх філіалів у всіх країнах світу означає зростаючі потреби у банківському обслуговуванні. У результаті банківські операції стають усе більш різноманітними, з'являється все більше нових, нетрадиційних банківських послуг, особливо з використанням електронних технологій;

- визначаючи загальну стратегію розвитку і тактику захисту від ризиків, банки усе більше орієнтуються не тільки на національну економіку, але й на зміну економічної ситуації в усьому світі;

- нефінансовий сектор національного господарства і його банківська система стають усе більше уніфікованими у роботі на внутрішньому і світовому ринках. Це означає, що правила, які регламентують внутрішні і зовнішні господарські операції, усе більше зближуються;

- банки усе більше уваги приділяють кількості та якості інформаційних послуг, що надаються їхнім клієнтам, як важливому факторові забезпечення конкурентоспроможності;

- якщо усередині країни банківська система слугує передусім для акумулювання і перерозподілу фінансових ресурсів між галузями на національному рівні, то міжнародний ринок капіталів перетворюється на самостійний фактор розвитку світової економіки;

- зростання філіальної мережі банків пов'язане із збільшенням частки міжнародних операцій у загальному обсязі банківських операцій, що також зумовлюється активним проникненням ТНК в економіку всіх країн;
- національна економіка не може бути повністю закритою для іноземного банківського капіталу. Усе більша кількість банків створює свої філії за кордоном, що посилює конкуренцію між кредитними установами.

Ці причини зумовлюють певні ризики, що несуть у собі глобалізаційні процеси для банківської системи нашої країни. Вони пов'язані насамперед із полегшенням доступу на вітчизняний фінансовий ринок зарубіжних банківських інституцій.

Надходження іноземного капіталу у банківський сектор України є об'єктивним наслідком глобалізації міжнародного господарства та інтеграції вітчизняної економіки у світовий економічний простір. На думку прихильників такої експансії, присутність іноземних банків має забезпечити швидку внутрішню передачу сучасних методів управління кредитними та іншими ризиками, доступ до нових, більш ефективних банківських технологій, посилення конкуренції на внутрішньому ринку та підвищення ефективності банківських установ, а також вірогідна можливість для іноземних банків забезпечувати додаткові джерела зовнішньої фінансової підтримки банківської системи.

Нині у нашій країні діє 44 банки, створені за участю іноземного капіталу, причому 16 із них мають 100-відсоткову участь іноземного капіталу. Їхня частка у статутному капіталі вітчизняної банківської системи вже нині перевищує 30 % (табл. 1).

Уже сьогодні банкам з іноземним капіталом належить 45 % ринку активних банківських операцій. За два останні роки іноземним інвесторам вдалося взяти під контроль майже всіх основних лідерів вітчизняного банківського ринку: "РайффайзенБанк Аваль" (8,7 % ринку), "Укрсиббанк" (7,06 %), "ОТП-банк" (3,5 %). Нині вісім з першої двадцятки українських банків мають іноземних акціонерів, деякі інші банки були продані або перебувають у процесі реалізації зарубіжним інвесторам: "Укрсоцбанк", "ТАС-Комерцбанк", "ТАС-Інвестбанк", "Форум", "Кредитпромбанк" та "Укргазбанк". Остаточне завершення угод щодо придбання 95 % акцій "Укрсоцбанку" групою UniCredit та 60 % акцій банку "Форум" Commerzbank збільшить частку іноземного капіталу в банківській системі України до 50 %. І якщо ситуація не зміниться, то у найближчі два-три роки частка іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі може сягнути 80—90 %, як це сталося у сусідній Польщі. Очевидно, що привабливість українського банківського сектору для зарубіжних інвесторів може бути пояснена більш вигідними умовами роботи на вітчизняному фінансовому ринку порівняно із європейськими з огляду на можливість отримання значно вищої норми прибутку на капітал.

У трійку країн, що найбільш активно інвестують у банківську систему України, входять Росія, Австрія і Франція. Російські інвестори виїшли на перше місце за вкладеннями капіталу в банківський сектор України. Частка російського капіталу складає 2,389 млрд грн, австрійського — 2,357 млрд грн, французького — 1,858 млрд грн. Росіянам належить ЗАТ Банк "Петрокоммерц Україна" (74,95 % акцій), ЗАТ Банк

Динаміка участі іноземного капіталу у банківській системі України

Показник	01.01.2007	01.07.2007	01.08.2007	01.09.2007	01.10.2007	01.11.2007	01.12.2007
Кількість зареєстрованих банків	193	193	194	196	196	196	198
Кількість діючих банків	170	173	173	173	174	173	173
Кількість діючих банків з іноземним капіталом	35	42	42	42	44	44	44
Кількість банків із 100-відсотковою участю іноземного капіталу	13	17	17	17	16	16	16
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	27,6	32,8	31,7	30,2	35,0	33,0	31,5

“Альфа-банк” (97,79 %), ВАТ “ВТБ Банк” і ЗАТ “Внешторгбанк (Україна)” (99,67 і 100 % відповідно), ВАТ Банк “Російський стандарт” (99,5 % акцій).

Однак поки що зазначені процеси експансії іноземного капіталу на вітчизняний фінансовий ринок стосуються іноземних банків як дочірніх структур, що діють на території України відповідно до вітчизняного законодавства. У світлі участі нашої країни у СОТ з особливою гостротою постає питання надання можливості іноземним банкам відкривати в Україні свої філії. Із прийняттям 16 листопада 2006 р. змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, передбачених законом № 358-V, така можливість була надана (хоча і після вступу України до СОТ). Однак проблема ризиків діяльності філій закордонних банків в Україні залишилася при цьому нерозв’язаною і згодом може лише посилити дестабілізуючий вплив глобалізаційних чинників на функціонування вітчизняного банківського сектору.

Головні проблеми, що виникають при цьому, наведемо нижче.

По-перше, філії іноземних банків діють у правових межах тих країн, звідки походять ці банки. Наслідком цього може стати суттєве послаблення контролю і регулятивного впливу на них з боку Національного банку України і вітчизняного законодавства. У результаті центральний банк може втратити можливість проводити повноцінну грошово-кредитну політику — через відповідні механізми впливу на банки другого рівня. Наприклад, норма обов’язкового резервування в Україні є значно вищою порівняно із розвинутими країнами. У разі, якщо виконання цього нормативу для філій зарубіжних банків не буде обов’язковим, Національний банк не зможе належним чином контролювати динаміку грошової маси через вплив на грошовий мультиплікатор.

По-друге, філії іноземних банків матимуть кращі можливості щодо обсягів ресурсної бази, асортименту послуг, технічних засобів функціонування та рівня менеджменту порівняно із вітчизняними банківськими установами. Це означає, що іноземні банки зможуть досить швидко освоїти значні сегменти вітчизняного фінансового ринку та залучити кращих клієнтів, пропонуючи більш вигідні умови обслуговування. У перспективі це матиме своїм наслідком опанування філіями іноземних банків сектору великого і середнього бізнесу та витіснення вітчизняних банків у менш привабливі й більш ризиковані сфери малого бізнесу та обслуговування населення. А в подальшому в умовах активізації процесів злиття та поглинання можна очікувати банкрутства або переходу більшої частини українського банківського бізнесу у власність іноземного капіталу, як це вже трапилося у ряді країн Центральної і Східної Європи (передусім, у Польщі, Чехії, Угорщині).

Особливістю цієї тенденції є переважання частки іноземного капіталу не стільки у структурі статутного капіталу банківської системи тієї чи іншої країни, скільки у сукупних активах відповідних банківських систем, що є набагато більш показовим. Саме зростання частки іноземного капіталу у структурі активів кредитної системи вказуватиме на підконтрольність іноземним інвесторам кредитної політики і стратегії вкладень банківських установ, що визначатиме перспективи розвитку галузей і секторів вітчизняної економіки у такий спосіб, який видаватиметься найбільш прийнятним зарубіжним акціонерам банків.

По-третє, кредитна політика іноземних банків, цілком очевидно, буде орієнтована на розвиток тих галузей і секторів української економіки, що мають порівняно високі прибутки і низькі ризики виробничої діяльності, а також, що головне, розвиток яких не передбачає конкурентних загроз на внутрішньому ринку України і зовнішніх ринках для зарубіжних компаній, пов'язаних із відповідними банками. Підприємства із нижчим рівнем кредитоспроможності, які проте мають стратегічне значення для економічної безпеки України, або будуть позбавлені кредитних ресурсів взагалі або кредитуватимуться на значно жорсткіших умовах, аніж ті, що пропонувались українськими банками. Передусім це стосується галузей металургійної, хімічної та машинобудівної промисловості, які були основою економічного зростання України в останній період. За таких умов ризики перетворення вітчизняної економіки на сировинний придаток розвинутих країн не видаються такими вже гіпотетичними.

По-четверте, філії іноземних банків можуть зосередити свою увагу переважно на спекулятивних видах діяльності, які забезпечують високу швидкість обігу капіталу та отримання прибутку від вкладених коштів. Прикладом може слугувати діяльність іноземних банків в Україні у період другої половини 1990-х років, коли головною метою їх приходу на вітчизняний фінансовий ринок було інвестування коштів у облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Після зниження ставок на ринку ОВДП та скорочення обсягів спекулятивних прибутків від цих операцій такі банки негайно згорнули свою діяльність на ринку банківських послуг в Україні. Зокрема, йдеться про такі іноземні банки як "Кредіт Свісс Фьорст Бостон Україна" та "Сосьєте Женераль Україна"¹.

По-п'яте, вітчизняна банківська система і, передусім, органи банківського нагляду поки що не готові працювати саме з філіями іноземних банків. Це пов'язано із наявністю деяких суттєвих проблем, таких як формування консолідованої звітності, наявність уніфікованих правил контролю за ризиками і порядку відшкодування збитків, що їх може спричинити філіал, відсутність чіткого плану дій за вірогідного банкрутства головної контори іноземного банку.

По-шосте, якщо прибутки філій іноземних банків спрямовуватимуться у загальний обсяг прибутків їх головних (материнських) банків, де вони й оподатковуватимуться, то це суттєво знизить кількість платників податків у вітчизняному банківському секторі із відповідним зниженням дохідної бази бюджету України. Навіть у разі сплати податків за місцем розташування філій більш ніж вірогідно, що головна маса отримуваних ними прибутків все одно буде репатріюватися за кордон, а не вкладатися у розвиток вітчизняного банківського сектору. Крім того, як показує практика, у разі серйозних фінансових загроз материнські банки відмовляються брати на себе зобов'язання допомагати своїм філіям (нещодавній приклад фінансової кризи в Аргентині у 2001 р.).

Таким чином, глобалізаційні процеси несуть в собі істотні ризики для вітчизняної банківської системи, оскільки порушується фундаментальний принцип її функціонування — створення рівноправних конкурент-

¹ Міщенко В., Набок Р. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни // Вісник НБУ. — 2005. — № 11. — С. 43.

них засад діяльності всіх банків. Експансія іноземного капіталу на вітчизняний фінансовий ринок несе в собі серйозну загрозу не лише для функціонування банківських установ, а й для економіки країни в цілому, особливо для її стратегічних галузей. Такі процеси спричинятимуть зростання дефіциту платіжного балансу, бюджетних витрат і державного боргу, некерованість інвестиційних процесів і руху капіталів, зниження рівня зайнятості, а відтак і поступове гальмування економічного розвитку України та негативні структурні зміни у господарстві.

Отже проблема негативних наслідків глобалізації для банківської системи і всієї економіки та соціальної сфери України є очевидною. Зрозуміло, що за таких умов ступінь відкритості національної економіки має відповідати рівню розвитку нашої банківської системи і якості функціонування інститутів внутрішнього регулювання.

Це, звісно, не означає, що потрібно повністю закрити шляхи доступу для філій іноземних банків на вітчизняний ринок. Однак потрібно врахувати, що із поглибленням процесів глобалізації і зростанням загальної нестабільності ринків рівень ризиків банківської діяльності зростає. Це потребує найшвидшого ухвалення на національному рівні комплексу заходів законодавчого та інституційного характеру щодо запобігання кризи української банківської системи унаслідок повної втрати нею національної приналежності. Зокрема, це може передбачати такі заходи:

1) встановлення верхньої межі участі іноземного капіталу в банківській системі України (наприклад, на рівні 30 %);

2) заборона на відкриття філій банками з офшорних зон, де відсутнє будь-яке банківське регулювання;

3) обов'язкове виконання філіями зарубіжних банків усіх економічних нормативів, встановлених для вітчизняних банківських установ;

4) надання дозволу на відкриття філій лише тим іноземним бакам, які мають високі показники рейтингу, встановлені провідними рейтинговими агентствами;

5) розширення повноважень НБУ на отримання інформації про закордонні материнські банки, надання дозволу на відкриття, контролю за діяльністю і прийняття рішення про призупинення роботи філій іноземних банків в Україні;

6) тимчасові функціональні обмеження щодо здійснення філіями іноземних банків тих чи інших видів операцій (наприклад, депозитне і кредитне обслуговування окремих груп клієнтів).

Більш радикальним рішенням може бути пропозиція повної заборони на відкриття філій іноземних банків із відповідним дозволом нерезидентам засновувати банки в Україні лише як самостійні юридичні особи, причому у вигляді відкритих акціонерних товариств для вищого рівня прозорості й полегшення контролю за рухом капіталу.

Однак не лише функціонування власне філій іноземних банків у перспективі є фактором ризику для вітчизняної банківської системи, уже діючі нині в нашій країні дочірні структури іноземних банківських груп несуть у собі серйозні загрози стабільності та можуть сприяти негативним тенденціям розвитку фінансового ринку в цілому та банківського сектору зокрема. Серед чинників, що визначають ці процеси, можна виділити такі.

По-перше, зростання частки активів іноземних банків у загальному обсязі активів банківської системи України визначатиме істотну залежність внутрішніх інвестиційних процесів від зовнішніх чинників. При цьому у разі значного обмеження пропозиції кредитів іноземними банками на внутрішньому ринку це може мати дуже несприятливі макроекономічні наслідки не лише з погляду дестимулювання виробничого зростання, а й припливу іноземних капіталів у вітчизняну економіку і, як наслідок, загострення проблеми дефіциту платіжного балансу та підрив стабільності обмінного курсу національної валюти.

По-друге, концентрація власності банківських установ нашої країни в руках невеликої кількості груп іноземних банків або обмеженої кількості країн походження іноземного капіталу (наприклад, Російської Федерації) призводить до зростання імовірності перенесення тих чи інших негативних тенденцій розвитку відповідних економік на вітчизняний банківський сектор із можливістю більших масштабів поширення факторів ризику з огляду на менші масштаби вітчизняного фінансового ринку. Це означає посилення залежності вітчизняної банківської системи від зовнішніх шоків у міру збільшення концентрації присутності іноземних банків, що визначається загрозами коливання господарської кон'юнктури в країнах розміщення материнських банків. Відтак навряд чи можна погодитись із точкою зору окремих фахівців, що з приходом зарубіжних банків ліквідність банківської системи стане менш залежною від політичних та економічних факторів². Радше навпаки.

По-третє, наявність у дочірніх структур іноземних банків широких можливостей отримувати більш дешеві і довгі ресурси на світовому ринку капіталу і в материнських банків надає їм переваги у конкурентній боротьбі порівняно із вітчизняними фінансовими інститутами, що дозволить їм нав'язувати свої правила гри у боротьбі за клієнта, знижуючи процентні ставки за кредитами та безплатно надавати супутні послуги. Це, у кінцевому підсумку, може стати вагомим чинником на шляху до витіснення національних кредитних установ із певних сегментів ринку банківських послуг.

По-четверте, найближчі перспективи залучення у вітчизняну банківську систему новітніх технологій обслуговування клієнтів, що називається ключовим позитивним моментом приходу іноземного капіталу, викликають певні сумніви з огляду на поточну діяльність тих банків в Україні, які створені за участю іноземного капіталу (особливо російського походження, чий механізм організації банківських операцій у більшості випадків аж ніяк не перевищує за рівнем розвитку вітчизняні банки).

Разом з тим слід розуміти, що у подальшому із урахуванням тенденцій глобалізації економічних процесів нерезидентам за будь-яких умов будуть надані ще ширші можливості інвестувати кошти у вітчизняну банківську систему. Тому вже тепер необхідно розробити цілий комплекс обмежувальних умов, яких слід суворо дотримуватись у процесі залучення іноземного капіталу в банківську систему країни для того, щоб не втратити можливості управляти не лише фінансовим сектором, а й економікою в цілому. Серед таких заходів доцільно назвати такі.

² Павлюк К.В., Кажан В.А. Діяльність іноземних комерційних банків в Україні: тенденції та проблеми // *Фінанси України*. — 2006. — № 6. — С. 147.

1. Необхідно за допомогою нормативних актів Національного банку забезпечити недопущення надмірної концентрації іноземного банківського капіталу на одному із сегментів ринку банківських послуг з метою обмеження можливостей його подальшої монополізації, а відтак і відповідного диктату цін на банківські послуги для клієнтів.

2. Потрібно забезпечити належний рівень прозорості джерел зовнішнього інвестування коштів у банківську систему, який би підтверджувався міжнародними рейтинговими агентствами із високою репутацією, з метою зниження вірогідності впливу значних обсягів капіталу в разі посилення спекулятивних тенденцій його руху на міжнародних фінансових ринках.

3. Необхідно розробити систему заходів, спрямованих на стимулювання не просто притоку коштів у вітчизняну банківську систему, а привнесення іноземним капіталом новітніх технологій ведення банківського бізнесу, нових послуг і продуктів, програмного забезпечення, що на конкурентних засадах заохочувало б вітчизняні банки до підвищення рівня обслуговування власної клієнтури. При цьому на початкових етапах орієнтовне коло операцій іноземних банків можна було б звужити до довгострокового кредитування реального сектору економіки.

За відсутності подібних обмежувальних заходів прихід іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему матиме більшою мірою негативні наслідки та супроводжуватиметься підривом її стабільності і підвищенням вразливості до змін кон'юнктури світового фінансового ринку.

Загалом, щоб не втратити конкурентні переваги, вітчизняні банки повинні постійно удосконалювати свої операції і послуги, нарощувати рівень капіталізації банківської системи і консолідації вітчизняного банківського бізнесу, упроваджувати більш прогресивні структури управління, які дозволяли б гнучко реагувати на зовнішні умови, що змінюються, і одночасно забезпечували б якість діяльності, контроль витрат і ефективності. Підйом української економіки і пов'язане з ним зростання попиту на кредит дають нашим банкам хороші шанси для того, щоб прискорити впровадження нових прогресивних банківських і інформаційних технологій.

Таким чином, вплив глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняної банківської системи визначає глибинні трансформації у її функціонуванні на національному рівні. Участь іноземного капіталу у банківському секторі супроводжує сукупність серйозних проблем, що постають перед вітчизняною банківською системою та економікою. Для їх розв'язання необхідно розробити цілий комплекс обмежувальних умов, яких слід дотримуватись у процесі залучення іноземного капіталу в банківську систему України і без реалізації яких перспективи функціонування такого найважливішого сектору економіки, як банківський будуть визначатися не національною економічною політикою і стратегічними інтересами країни, а залежатимуть виключно від зовнішніх чинників впливу, що може стати серйозною загрозою економічній безпеці держави.